

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на доц. д-р Вяра Александрова Ангелова
на тема “Българското радио през социализма – 1944-1989 г.”
за придобиване на научната степен “доктор на науките” в професионално
направление 3.5 *Обществени комуникации и информационни науки –
Медии и комуникации*

Рецензент: доц. д-р Наталия Христова
департамент “Изкуствознание и история на културата”
Нов български университет

Темата на дисертационния труд на Вяра Ангелова е актуална, значима и повече от съвременна, особено като имаме предвид липсата на цялостно проучване върху ролята и дейността на такъв важен институт като Българското радио в годините на социализма. Не намирам сериозно обяснение на подобна историографска закъснялост, след като е добре известно, че Студената война е до голяма степен война на тайните служби и пропагандите.

На пръв поглед дългият исторически период на изследването крие риск от проследяване развитието на тази важна в годините на социализма медия в хронологическа последователност, но без да се фокусират и анализират конкретни значими въпроси.

Текстът на дисертацията опровергава напълно подобни опасения.

Работата е структурирана в увод, три глави, заключение и библиография и е в размер на 296 страници. Изследването е направено въз основа на богат изворов материал от Централния държавен архив на Република България и Държавен архив - София (глава първа), на анализа на специализирани издания за радио и телевизия (глава втора) и въз основа на дълбочинни интервюта с журналисти, работили в Българското радио

(глава трета). Консултирани и цитирани са както проучвания за Българското радио през целия период на съществуването му, така и общи и конкретни изследвания на историци, социолози и културолози за времето на социализма.

Изборът на проучването върху тези проблематични години свидетелства и за определена смелост от страна на Вяра Ангелова поради посочените и от нея разнообразни, често конфронтиращи се прочити на периода. Но също така показва и изследователска зрялост, свидетелство за което е добросъвестният подход към издирването и анализа на фактите – анализ, който най-малко се стреми да е част от доминиращия негативистичен дискурс към българското общество и култура от втората половина на ХХ век. Изрично подчертавам това, защото подобна добросъвестност (избягвам определението “обективност”, което все пак е относително) е още по-трудна за следване, когато става дума за мощен информационен и пропаганден институт като Радиото.

Вяра Ангелова се позовава и очевидно присъединява към групата на редица чуждестранни изследователи, чиито тези от последното десетилетие на ХХІ в. са коректно представени и коментирани от нея. Става дума за автори, които се противопоставят на дълго налаганата парадигма, че държавите от Източна Европа са само “диктаторски”, за разлика от тези от Западна Европа, определяни като безспорно “демократични”. Посочените характеристики обикновено се прилагат и към медии като радиото, възприемани единствено като пропагандни институти. В подкрепа на тази нова тенденция е отбелязан и факта, че през последното десетилетие все по-уверено се налага убеждението, че изследванията на социализма трябва да се освободят от доминантата на западната гледна точка от годините на Студената война и времето след нея, да се еманципират и започнат по същество да изследват процесите във всяка отделна държава, като разкриват съответно нейните специфики. Тук

бих прибавила и оспорването от някои от тях (Борис Буден) на геополитическото понятие “Източна Европа”, тъй като не така се определят социалистическите държави в годините на социализма.

Тези констатации и рецензентски разсъждения не бива да се възприемат като друга, крайно субективна точка към темата. Авторката на дисертационния труд, след като заявява своята теза, че “настоящият текст кръжи около разбирането, че българското радио е част от европейската аудиовизуална култура”, прави уточнението, че в работата не става дума за “деполитизиране на подхода или неотчитане на властовите въздействия и идеологията, а по-скоро за разширяване на разбирането за социалистическите медии”, където тежат сходни процеси със западните. (с. 11)

Бих искала да отбележа още няколко акцента, които могат да се причислят към теоретичната обосновка на тезата:

- По-голямата пропускливост на информация от Запада към Изтока.
- Различната свобода на медиите, включително и на журналистите от българското радио, през отделните периоди на социализма. Така например 80-те години на XX в. се определят не само от група изследователи, а и от отделни контраадаптивни български интелегенти, като “спорно социалистически” (Марко Ганчев).

Констатацията за по-голяма свобода на медиите през последното социалистическо десетилетие обаче не се отнася за България и Румъния, според автори като Спаркс, с когото Вяра Ангелова спори, като привежда конкретни доказателства в трета глава на дисертацията.

В подкрепа на разширяване границите на свободата, особено в края на осмото десетилетие, бих посочила и данни от официални документи като “Комисията по духовните и идеологически въпроси към Политбюро и

Секретариата на ЦК на БКП”, създадена през март 1986-а и действала до 1989 г. От изказванията на отделни представители в Комисията става ясно, че те не само не се противопоставят на т.нар. демократизираща се култура, а призовават и за по-осезателното ѝ подпомагане.

- В дисертацията богато документирани и солидно аргументирани са процесите на професионализация и модернизация на българското радио, осъществявали се нерядко благодарение на особения статут, който имат част от ръководителите на медията, представители на висшата партийна номенклатура. Те се ползват с по-голямо доверие от лидерите на комунистическата партия, съответно разполагат и с по-голяма свобода за оперативно действие.
- В увода са посочени и редица трудности в изследователската работа като различната плътност на архивните документи за отделните периоди и липсата на аудиоархив, което обяснява уговорката, че “текстът няма претенцията да дава пълна историческа хроника на Радиото, а е опит за реконструиране на важни за институцията моменти от развитието му в този период” (с. 17)

Отделям толкова голямо място на изложените тези и споделени проблеми, направени в увода, защото именно те обуславят авторския подход в конкретното проучване и анализ на Българското радио в годините 1944-1989.

Дейността на Радиото, видяна от Вяра Ангелова през архивните документи, е предвидимо синхронна в идеологическо отношение с промените в цялото общество, които настъпват веднага след нощта на 8 срещу 9 септември 1944 г. В този смисъл смятам, че би могло повече да се дискутира и аргументира твърдението, че *Радиото е особен случай на социалистическа институция преди социалистическата държава.*

В тази първа глава на работата са открити и проследени многобройни проблемни и в същото време значими промени и дейности в Радиото след 9 септември 1944 г.: от дискусиите/колебанието относно името, през управленските структури и кадровите въпроси, до усилията, полагани за радиофикацията на страната.

Сред най-приносните моменти в архивната реконструкция на радиодейността са развитието и различната употреба на радиожанровете през годините, дебатите по програмната дейност, промените през десетилетията на съотношението предавания “на запис” и “на живо”, механизмите за контрол и цензуриране на материалите. Особено значими от изследователска гледна точка са прегледът и коментарите на предаванията за чужбина, разгледани в контекста на международните отношения на България, както и предаванията за турското население и на това от Пиринския край – на “македонски език” на фона на актуалната политическа ситуация в страната през различните десетилетия.

Съществена работа е извършила Вяра Ангелова и в подбора и съдържателния преглед на професионалните медийни издания. В тази част са изведени и най-много аргументи за водещата теза в дисертацията, че *българското радио е част от европейската аудиовизуална култура*. Интересни са сведенията и следващите от тях констатации, че най-информирани за ставащото по света и за технологичните иновации са стоящите най-високо в управленската йерархия. Оценката относно по-ограничения достъп до информация на журналистите от националното и регионалните радиа и на работещите в местните радиоточки е обяснено негативна, но пък известно е, че решенията се взимат от ръководителите и именно те могат да съдействат за модернизацията на Българското радио, особено през 70-те и 80-те години на ХХ в. Не е малка ролята, разбира се, и на водещите журналисти в медията особено през последното социалистическо десетилетие, което е отбелязано от авторката.

Безспорно приносна е частта, в която Вяра Ангелова прави подробен преглед на списание “Радиопреглед” през 1946 и 1947 г. Характера на материалите, поместени в него, са още едно, при това ново доказателство за определената специфичност, включително и в пропагандните акценти, на периода на “народната демокрация”. Но тази специфичност, предопределена от неуреденото все още международно положение на България до подписването на Мирния договор, обяснява по-отворения поглед към културните процеси в съюзническите държави САЩ, Великобритания и СССР, както и Франция и други западни държави, без Германия и Италия. Именно тя би могло по-ясно да се изведе и акцентира, когато се посочват публикациите в списанието като доказателство за основната теза.

В последната, трета глава, посветена на анализа на дълбочинните интервюта с журналисти от Българското радио, наречена сполучливо “Вътрешните гласове” са приведени разнообразни и твърде интересни свидетелства за проблемите, конфликтите (говорители срещу журналисти), дебатите, конкуренцията между отделните програми, особено между “Хоризонт” и “Христо Ботев”, за спецификите на предаванията на Радио Варна и Радио Благоевград. Също така интересни са различните персонални оценки относно професионалните качества на материалите и на механизма за контрол и цензуриране, на начините за заобикаляне на цензурата, за специфичните, извънинституционални способности за снабдяване със западна музика и разрешителните за нейното излъчване.

Особено полезна е информацията, която интервюираните дават, за рефлексията на радиопредаванията върху радиослушателите, за нарастващото през годините доверие, което българските граждани проявяват към тази национална медия и особено към много популярни предавания като “Добър ден” на програма “Христо Ботев” и “Хоризонт за вас” на програма “Хоризонт”.

Съществени са мненията на респондентите и авторовите анализи в кратката, почти финална част на трета глава, озаглавена “Преди и след...” Казаното в нея свидетелства, че оценките на близкото минало в не малка степен са повлияни от удовлетворението или неудовлетворението от съвременното състояние на Българското радио.

В заключението авторката акцентира върху приноса на Българското радио в реализацията на политическия проект на управляващите за формиране на “социалистическа нация” и посочва фактите, свидетелстващи за позитивното развитие на медията през годините. Тя става “по-многочислена, многопрограмна, по-професионална, по-многопластова по съдържание”(с. 276).

Бих искала още веднъж да подчертая, че подборът на източниците за изследване на Българското социалистическо радио (архивни документти, специализиран печат и актуални интервюта), направен от Вяра Ангелова, е много сполучлив и именно това съчетание допринася за фактологичната и интерпретационна плътност на текста.

Разбира се, съществено значение има впечатляващото професионално умение на авторката да проследява, селектира, систематизира, проблематизира и на места да дискутира с определени тези и автори. Тези умения са формирани последователно през годините преди и след хабилитацията на Вяра Ангелова чрез изследователската и преподавателската ѝ работа, участието в редица национални и международни проекти и специализации извън страната.

Резултат от всичко това е представената дисертация “Българското радио през социализма – 1944-1989 г.”, която не само запълва липсваща историографска част от историята на българския социализъм, а допринася за един по-задълбочен и нестигматизиран прочит на взаимоотношенията власт-медия-общество през втората половина на ХХ в.

След внимателно оглеждане на текста и някои редакции, ако Вяра Ангелова прецени, че е необходимо да бъдат направени, смятам, че изследването е важно да бъде публикувано.

Авторефератът е направен според изискванията на закона и представя коректно дисертационния труд.

Приносите са ясно формулирани и съответстват на основните тези в текста.

Дисертантката има шест публикации по темата, две от които са съответно на английски и немски езици.

Въз основа на изпълнените законови изисквания и най-вече на сериозните научни приноси в работата на Вяра Ангелова ще гласувам убедено За присъждането ѝ на научната степен “доктор на науките” по професионално направление 3.5 *Обществени комуникации и информационни науки – Медии и комуникации.*

12. 12. 2019 г

доц. д-р Наталия Христова

НБУ